

Lucian Croitoru. „Ignoranța inevitabilă a noastră a tuturor”: argumentul lui Hayek pentru statul minimal

written by [Marginalia] | September 17, 2020

Se extinde de ceva vreme în întreaga lume, fiind foarte fecundă și în mediul academic și politic românesc, ideea că antreprenoriatul autentic și clasa de mijloc extinsă și sustenabilă pot coexista pe termen lung cu o prezență masivă a guvernului în economie. Acest miraj are două fațete, ce se sprijină reciproc. Prima, cea care dă aspectul de veridicitate a fenomenului clamat, este aceea că extinderea ponderii cheltuielilor guvernamentale în PIB și creșterea bunăstării au mers împreună. Rareori se amintește în conexiune cu acest aspect creșterea puterii de monopol a unor mari giganți și a entităților too big to fail. Cealaltă, la polul opus, accentuată mai ales după criza din 2008, arată că s-au adâncit inegalitățile economice, ceea ce ar face necesară o creștere a justiției distributive (sau justiției sociale, cum mai este denumită), care s-ar putea înfăptui prin creșterea intervenționismului redistributiv, adică prin creșterea dimensiunii guvernelor măsurată prin ponderea cheltuielilor în PIB. Toate acestea sunt clamate în ciuda faptului că în multe țări ponderea cheltuielilor guvernamentale totale în PIB este apropiată de 50 la sută, iar în câteva dintre ele depășește această proporție, iar creșterea cheltuielilor a venit, aproape peste tot în lume, mai ales pe ruta cheltuielilor sociale, care în multe țări a atins sau chiar depășit 20 la sută din PIB.

Scopul articolului meu este să arăt că ideea conform căreia antreprenoriatul și clasa de mijloc extinsă și sustenabilă sunt incompatibile cu un guvern supraponderal. În condițiile în care mirajul descris mai sus se extinde și pare din ce în ce mai convingător, articolul meu reprezintă doar un alt efort modest inspirat de îndemnul mai vechi ale lui Mises de a combate „ideile rele” și a concepției sale că „Ideilor eronate trebuie să le substituim idei mai bune” (citat după <https://mises.ro/1098/ludwig-von-mises-i-optimismul-ideilor-corecte>). În același timp, am în minte remarca profundă a lui Tom G. Palmer că „Este nevoie de muncă pentru a ne elibera mințile de dependența de stat” (Cato’s Letter). În fine, având în vedere extinderea „mirajului justiției sociale”, care în prezent îi face pe oameni să creadă că pot construi o societate care

să găzduiască, în același timp, un stat mare, să mențină liberalismului economic și să extindă prosperitatea prin creșterea redistribuirii, trebuie să amintim că „Sarcina bizară a științei economice este să le demonstreze oamenilor cât de puțin știu cu adevărat despre ceea ce își imaginează ei că pot proiecta” (Hayek, „The Fatal conceit: Errors of Socialism”, în W.W. Bartley III (ed.) „The Collected Works of F.A. Hayek, Vol. 1, p. 76, Routledge).

Un argument puternic împotriva „ideii rele” că cele trei deziderate – un stat mare, antreprenoriat autentic și o clasă de mijloc prosperă, extinsă și sustenabilă – pot fi proiectate pentru a sta la un loc este cel al ignoranței și incertitudinii. Ignoranța referitoare la ceea ce este cunoscut tuturor celorlalți este argumentul pe care Hayek îl introduce, dacă nu mă înșel, în „Individualism: True and False” (în „Individualism și Economic Order”, A Gateway Edition, 1972) și-l utilizează în fondarea concepției sale despre ordine în societate în întreaga sa operă. În continuare voi relua acest argument din perspectiva scopului acestui articol.

Pentru cei familiarizați cu teoria austriacă, și în mod particular cu cea a lui Hayek, faptul că există o diviziune a cunoașterii, rezultată la rândul ei din faptul că toți suntem în mod necesar ignoranți în ceea ce privește „extrem de mulți factorii de care depinde atingerea scopurilor noastre și a bunăstării” este bine cunoscut. Hayek explică această diviziune foarte clar în „The Constitution of Liberty”, în care utilizează expresia „ignoranța inevitabilă a noastră a tuturor” (în The Constitution of Liberty: The Definitive Edition, p. 80, în Ronald Hamowy (ed.), The Collected Works of F. A. Hayek, Volume XVII, 2011).

Această diviziune a cunoașterii pune într-o lumină cât se poate de clară rolul libertății individuale în atingerea prosperității. Pentru a se adapta la realitatea în care ignoranța și incertitudinea sunt elemente constitutive, omul trebuie să fie liber să acționeze utilizându-și cunoașterea limitată referitor la „cele mai multe faptele particulare care determină acțiunea tuturor membrilor societății” (Hayek, 1993, „Law, Legislation and Liberty”, Vol. 1, p. 12; vezi și citatul din Hayek de la finalul articolului). Fiecare acțiune (decizie adusă la îndeplinire) individuală, inițiată pe baza cunoașterii pe care fiecare o posedă și a legilor generale pentru atingerea scopurilor particulare individuale, devine parte a unui mecanism descentralizat de luare a deciziilor în societate: piața. Astfel, piața este singurul mecanism pe care omul îl cunoaște (l-a descoperit, îl are la îndemână) pentru a face față ignoranței și incertitudinii referitor la societate, a cărei evoluție nu poate fi dinainte cunoscută. Mai mult, acțiunile individuale coordonate de piață conduc la beneficii neintenționate (ne proiectate de om) pentru societate.

Totuși, pentru un număr mare de oameni, ignoranța nu pare să joace un rol în formularea concepțiilor despre societate. Pentru ei, nu numai că ignoranța nu este „necesară și iremediabilă”, cum este pentru Hayek („Law, Legislation and Liberty”, Vol. 1, p. 12) și în general pentru Școala Austriacă, ci dimpotrivă, după modelul legilor fizicii, poate fi învinsă prin cunoașterea rațională care poate fi folosită pentru a proiecta societatea și a o dirija către atingerea anumitor scopuri particulare.

După criza din 2008, legitimitatea acestei credințe nejustificate că avem știința necesară pentru a dirija economia și societatea spre atingerea unor scopuri cum este o mai mare egalitate economică a părut să crească. În acest fel, a apărut o mai mare înclinație a unor economiști spre a crede că poți crește influența statului în economie fără a afecta capacitatea antreprenorială și a eroda clasa de mijloc. Shumpeter a arătat în al său „The March into Socialism” că nu se poate (The American Economic Review, May 1950, pp. 446-456). Similar, Nisbet ne-a arătat în a sa „The Quest for Community” că nici comunitățile nu s-au împăcat bine cu statul. Aceste lucrări ne arată că acolo unde statul este prea mare nu rămâne suficient loc pentru nimic, nici pentru antreprenariat nici pentru comunități, ale căror funcții au fost, numai în teorie, preluate de stat. În realitate, în locul comunităților statul a lăsat un gol imens, reflectat în primul rând în alienare.

Ceea ce nu înțeleg cei ce încearcă să amestece ideile liberalismului economic cu un intervenționism statal relativ înalt în economie prin referire pozitivă la antreprenariat, libertate de inițiativă, clasă de mijloc, comunitate etc., concomitent cu căutarea de virtuți pentru planificarea socio-economică este faptul că îmbină două tipuri de raționalism – cel al ordinii spontane și cel constructivist (cum a fost denumit de Hayek) – care sunt diametral opuse.

Primul tip de raționalism – cel al ordinii spontane (expresia a fost utilizată pentru prima dată de Wilhelm Ropke în germană în 1937 în lucrarea „Economics of the Free Society”) – presupune auto-corecția și, de aceea, ordinea socială este produsul acelei auto-corecții și necesită foarte puțină direcționare exterioară și control. Acest tip de raționalism, specific filozofiei economice liberale aproape că a lipsit în secolul trecut, pentru că, deși în plan intelectual a fost reabilitat de Hayek începând cu anii 1970, în general a fost ignorat de științele sociale (inclusiv știința economică). Cu toate acestea, criza din 2008 a fost pusă pe seama liberalismului, doar pentru că începând din a doua jumătate a anilor 1980 s-a eliminat o serie de restricții financiare excesive impuse în perioada 1950-1980.

Cel de-al doilea raționalism presupune că nimic din ordinea socială nu poate fi bun dacă nu este conceput de mintea umană și, de aceea, ordinea socială este bună numai dacă este produsul rațiunii umane dedicate acelui scop social. În acest din urmă tip de raționalism nu există prea mult loc pentru auto-corecție și, de aceea, ordinea socială necesită direcționare și control în mod substanțial. Este filozofia care a dominat științele sociale și care, așa cum am subliniat deja, pare că a câștigat adepți în ultimul timp.

La prima vedere, pentru cei ce nu fac o distincție clară între cele două tipuri de raționalism ar putea părea că există o problemă de dozaj, astfel că direcționarea și controlul, adică mărimea intervenției statului ar putea fi mai mare sau mai mică, și totuși societatea să poată evolua fără probleme. Numai că societatea funcționează bine dacă cunoașterea, care este în mod necesar disipată și localizată la nivel individual, este coordonată de piață.

Ordinea spontană face exact acest lucru: coordonează cunoașterea în mod necesar limitată a fiecăruia, pentru ca societatea să aibă cât mai mult din această cunoaștere și să o folosească (o prezentare succintă excepțională a

relației dintre cunoaștere și societate în opera lui Hayek este făcută de Norman Barry în „The Tradition of Spontaneous Order”, 1982). Intervenția statului este însă un mod de a destructura cunoașterea, căci presupune că aceasta, chiar și atunci când se referă la individ și la circumstanțele din imediata lui apropiere, este dată la un moment în timp și este localizată în anumite persoane sau instituții. Această ipoteză este greșită. Cunoașterea este difuză și de aceea necesită coordonare. Coordonarea cunoașterii de către piață implică un proces concurențial eficient de descoperire a respectivei cunoașteri și de punere a ei în folosul nostru. De fapt, Hayek, subliniază că în esență ordinea pieței constituie o procedură eficientă de descoperire (Law, Legislation and Liberty, Vol. 2, p 10). În timp ce crește cantitatea de cunoaștere disponibilă pentru societate, acest proces asigură reducerea cantității de cunoaștere necesară fiecăruia dintre noi pentru a crește bunăstarea noastră și a celor pe care îi iubim. Nu putem reduce sau elimina rolul pieței fără a pierde cunoaștere și capacitate de a inova la nivelul societății.

Cunoașterea de care dispune o autoritate planificatoare benevolentă (om sau instituție) va rămâne mereu mult inferioară cunoașterii ce rezultă din coordonarea prin mijloace descentralizate (piața) a unui număr foarte mare de agenți. De aceea, rămâne foarte puțin pentru a fi direcționat sau controlat în societate de acea autoritate (vezi Barry, 1982). În consecință, pe de o parte, societatea nu are nevoie de o cantitate mare de direcționare și de control, iar pe de altă parte, nicio entitate (om sau instituție) nu ar putea să o direcționeze sau controleze cu succes în ansamblu, dacă succesul ar fi măsurat prin beneficiile fiecăruia. De aceea, nu este necesar un stat mare. De aici derivă necesitatea statului minimal. Nu este un moft. Este o consecință logică.

În concluzie, cei care cred că pot exista în același timp un antreprenoriat viguros, o clasă de mijloc extinsă și sustenabilă și un intervenționism guvernamental crescut sunt în eroare. Ceea ce doresc ei – și anume o mai mare prezență a statului – nu este posibilă fără a altera coordonarea de către piață a cunoașterii de care societatea are nevoie pentru a evolua.

Hayek a adus argumente în favoarea ordinii spontane pornind de la diviziunea cunoașterii și de la nevoia de coordonare a acțiunilor oamenilor care posedă doar o cunoaștere limitată. Adam Smith a descris ordinea spontană ca pe mecanismul de coordonare a acțiunilor ghidate de interese personale. Cei ce cred că putem avea concomitent antreprenoriat solid, clasă de mijloc extinsă și durabilă și un intervenționism crescut trăiesc cu două mari iluzii. Prima este aceea că pot împrumuta metodele din științele fizicii în înțelegerea și dirijarea societății. Societatea este însă mai complicată, pentru că rezultă în urma acțiunii oamenilor, acțiuni care se subordonează unor legi total diferite în natura lor de cele care acționează în fizică. Aceste legi diferite nu permit predicția – și, în consecință, nici controlul pe care îl presupune intervenționismul -, ci doar explicarea fenomenelor.

A doua iluzie este aceea că se poate pot suplina rolul intereselor personale în ținerea laolaltă a părților componente ale sistemului economic prin interesele comune pe care le-ar putea promova o autoritate.

Dar dacă economia în ansamblu este ordinea pieței, strict necesară pentru a coordona cunoașterea disipată, atunci economia este logic incompatibilă cu o ierarhie de scopuri, adică cu interese comune dinainte stabilite, deși Smith a admis că dacă piața nu poate atinge anumite scopuri particulare, în cazul său referitoare la educație sau la sărăcia extremă, atunci ar trebui atinse prin acțiuni ale guvernelor. Pentru Hayek, ordinea pieței înseamnă reguli abstracte de conduită, care sunt folosite pentru a coordona mijloacele destinate atingerii de scopuri ultime, care sunt întotdeauna non-economice. Cu alte cuvinte, ceea ce coordonează piața sunt mijloacele, nu scopurile. Cunoașterea disipată pe care o coordonează piața este un mijloc, nu un scop. Prezervarea proprietății generale a pieței de a coordona mijloace, sau altfel spus aplicarea generală a ordinii este mai importantă decât un anumit scop particular, deși Hayek a admis că un om nu trebuie lăsat să decadă sub condiția sa de om. Importanța aceasta derivă din faptul că „într-o societate liberă, *bunul general* constă în principal în facilitarea urmării de scopuri individuale necunoscute” (Law, Legislation and Liberty, Vol. 2, p. 1; sublinierea imi aparține).

Neînțelegerea necesității de a menține caracterul general al ordinii este una dintre sursele principale pentru care iluzia justiției distributive (sau justiției sociale, cum mai este denumită) se menține în societate. Această iluzie alimentează ideea că societatea ar trebui să aibă o ierarhie de scopuri, deși autoritatea care ar impune aceste scopuri, fie ea și autoritatea majorității, nu are cunoașterea necesară a circumstanțelor particulare ale fiecăruia, alterând libertatea de a urmări scopurile individuale. Astfel, ducând raționamentul până la cap, singura instanță în care societatea ar putea avea o ierarhie de scopuri ar fi aceea în care ea, societatea, nu ar mai fi liberă să coordoneze mijloacele pentru atingerea scopurilor fiecăruia. Întreprinzătorul nu ar mai fi liber să dispună de mijloacele de producție. Salariatul nu ar fi liber să dispună de rodul muncii pentru că ar fi prea mult impozitat etc.

În consecință, antreprenoriatul autentic, clasa de mijloc extinsă și sustenabilă și un intervenționism crescut în favoarea unor scopuri și interese comune nu pot coexista. Și totuși, majoritățile ar putea să încerce, să crească rolul statului în economie, în credința că astfel nu vor produce niciun rău, ci dimpotrivă. Cât de mult ar putea greși? Mises spune că democrația „nu poate împiedica majoritățile să cadă victime ale unor idei eronate și să adopte politici nepotrivite, care nu numai că nu duc la realizarea scopurilor urmărite, dar se soldează cu dezastre.” (Mises, „Acțiunea umană: un tratat de economie”, Curtea Veche Publishing, 2018, p. 213; Traducere de Gabriel Mursa și Dragan Stoianovici; studiu introductiv: Horia Roman Patapievic).

În fine, vreau să închei subliniind că nu înțeleg deloc ce motive au cei ce se referă la ordinea spontană să sublinieze insistent că piețele libere, fără legi, ne-ar întoarce cumva la condiția de junglă. Este imposibil ca cine a citit literatura de calitate referitoare la ordinea pieței să nu înțeleagă accentul puternic pus pe regulile generale de conduită, pe rolul cheie al legilor generale, pe rolul moralei, al tradiției, al experienței etc. Piața liberă nu poate exista în afara unui sistem legislativ coerent.

Hayek spune clar că: „o condiție a libertății în care tuturor li se permite să-și utilizeze cunoașterea pentru scopurile lor, restricționați doar de regulile de justă conduită de aplicabilitate generală, este probabil să producă pentru ei cele mai bune condiții pentru atingerea scopurilor lor; și că un astfel de sistem este probabil să fie realizat și menținut numai dacă toată autoritatea, inclusiv aceea a majorității oamenilor, este limitată în exercitarea puterii coercitive de principii generale la care comunitatea însăși s-a angajat (has committed itself)” (Law, Legislation and Liberty”, Vol. 1, p. 55).

Smith este, de asemenea, foarte clar referitor la „libertatea naturală”, pe care o explică afirmând că „fiecare om, atât timp cât nu violează legile justiției, este lăsat perfect liber să-și urmeze interesele în propriul său fel” („An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, MetaLibri Digital Library, p 533; această ediție reproduce cartea menționată apărută în The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith, Vol. II, p. 687, edited by R. H. Champbell and A. S. Skinner, Oxford University Press, 1976).